

Vlaanderen
is landbouw & visserij

PRAKTIJKGIDS LANDBOUW EN NATUUR

MODULE (KLEINE) HERKAUWERS EN NATUUR

DEPARTEMENT
LANDBOUW & VISSERIJ

WWW.VLAANDEREN.BE/LANDBOUW

////////////////////////////////////

PRAKTIJKGIDS LANDBOUW EN NATUUR

**Module (Kleine) Herkauwers en
Natuur/ 11.01.2016**

////////////////////////////////////

pagina 2 van 19

Colofon

Samenstelling

Departement Landbouw en Visserij

Auteurs

Norbert Vettenburg (Departement Landbouw en Visserij)

Lectoren

Sylvie Danckaert (Departement Landbouw en Visserij), Katrien Janssen (Departement Landbouw en Visserij), Geert Rombouts (Departement Landbouw en Visserij), Nicole Van Duyse (Departement Landbouw en Visserij), Bert Reubens (ILVO), Hylke Colpaert (VLM), Rebecca Devlaeminck (ANB)

Verantwoordelijke uitgever

Jules Van Liefveringhe, Secretaris-generaal

Depotnummer

D/xxxx/xxxx/xxx

Lay-out

Departement Landbouw en Visserij

Druk

Vlaamse overheid

Voor bijkomende exemplaren neemt u contact op met

publicaties@lv.vlaanderen.be

Een digitale versie vindt u terug op

WWW.VLAANDEREN.BE/PUBLICATIES

pagina 4 van 19

INHOUD

1	INLEIDING.....	7
2	ERF EN NATUUR.....	8
3	GENETISCHE DIVERSITEIT	9
4	IMPACT VAN SCHAPENBEGRAZING.....	11
4.1	GRAASGEDRAG VAN DE SCHAPENRASSEN	11
4.2	STUREN VAN HET GRAASGEDRAG	11
4.3	INVLOED VAN BEGRAZING OP FLORA EN FAUNA	12
4.4	INVLOED VAN DE WIJZE VAN BEGRAZING OP DE BIODIVERSITEIT	13
5	DIERENWELZIJN	14
6	NATUURBEGRAZING	16
6.1	ALGEMEEN	16
6.2	WETTELIJKE VERPLICHTINGEN	17
6.3	BEGRAZINGSPLAN	17
6.4	OPBRENGSTEN EN KOSTEN	18

////////////////////////////////////

pagina 6 van 19

1 INLEIDING

De agrobiodiversiteit is sinds tientallen jaren sterk achteruitgegaan door toenemende mechanisatie, schaalvergroting, pesticidegebruik, bemesting en specialisatie. Hierdoor verdwenen kleine landschapselementen als grachten, [grachten](#), houtkanten, enz., net als de ermee geassocieerde planten- en diersoorten. Het is echter niet te laat om het tij te keren en daar kunt u uw steentje toe bijdragen.

Daarentegen zijn er binnen de regelgeving gebieden afgebakend waarbinnen het behoud van natuur en herstel van de biodiversiteit absolute prioriteit krijgen.

Als houder van schapen, geiten, paarden of runderen kunt u veel bijdragen tot het behoud van de natuur en van de biodiversiteit.

Door de wijze van begrazen (vb. stootbegrazing, permanente begrazing) kunt u zelfs in beperkte mate de flora van de weide en de vaak bijhorende insecten beïnvloeden.

Meer nog, door het inzetten van een kudde schapen, paarden of koeien kunt u zelfs natuurgebieden gezonder maken en helpen om de oorspronkelijke biodiversiteit te herstellen. Ze worden dan ook vaak ingezet om aan natuurbeheer te doen. Ook door de keuze van de ingezette rassen, bij voorkeur oude rassen die aan de omgeving zijn aangepast, kunt u de agrobiodiversiteit bevorderen.

Rond het erf en de bedrijfsgebouwen kunnen kleine ingrepen een grote bijdrage leveren aan de biodiversiteit. Dit wordt besproken in de [module 'Erf en Bedrijfsgebouwen'](#). Graasweiden dienen niet alleen als voeder, maar hebben ook hun eigen specifieke fauna en flora. Meer informatie hierover vindt u in de [module Rundvee, grasland en andere voedergewassen](#).

In deze module willen wij dieper ingaan op de verschillende mogelijkheden rond het inzetten van (kleine) herkauwers in terreinbeheer. In Vlaanderen wordt vooral met schapen aan natuurbeheer voor derden gedaan. Er zijn enkele projecten met koeien, maar deze dieren zijn meestal eigendom van de terreinbeheerder zelf. Bovendien gaat het tot nu toe meestal om uitheemse rassen (bv. Galloway of Aberdeenrunderen). Daarom gaat onze aandacht in deze module vooral uit naar schapen.

Afbeelding 1: Begrazing met schapen te Veerle (Laakdal) (Bron : Departement Landbouw en Visserij)

2 ERF EN NATUUR

In de veehouderij kunnen kleine ingrepen in en rond de stallen, zoals streekeigen erfbeplanting en geschikte schuilplaatsen voor vogels en kleine zoogdieren, een belangrijke bijdrage leveren aan het natuurbehoud. Meer informatie hierover kunt u terugvinden in de [module Erf en Bedrijfsgebouwen](#).

3 GENETISCHE DIVERSITEIT

De genetische diversiteit bij landbouwhuisdieren is sterk afgenomen, doordat economisch meer interessante rassen of selecties de lokale, oude rassen hebben verdrongen. Texelaar, Swifter, de Suffolk en de Hampshire Down bij de schapen en de Friesian Holstein bij de melkkoeien hebben in de meeste landbouwbedrijven de andere rassen vervangen.

Toch kan een omvangrijke genenpool belangrijk zijn voor de toekomst. Wijzigingen in het gedrag van de consument of gewoon nostalgie kunnen leiden tot hernieuwde belangstelling voor bepaalde dieren of voor bepaalde eigenschappen ervan. De trend naar meer 'authentieke' voeding – traditionele en gezonde producten, producten van lokale oorsprong – bestaat. Uit recent wetenschappelijk onderzoek is bovendien gebleken dat de bezoekers van natuurterreinen de voorkeur geven aan autochtone rassen. Daarbij zijn autochtone rassen vaak beter bestand tegen ziektes, zijn ze meer zelfredzaam en beter aangepast aan de soms barre omstandigheden indien deze dieren ingezet worden voor terreinbeheer. Ook de landbouwer/veehouder is doorgaans van mening dat oude inlandse rassen even zelfredzaam zijn als de oude buitenlandse.

Het inzetten van lokale rassen komt bovendien de biodiversiteit van de landbouwhuisdieren ten goede.

Om deze zeldzame rassen in stand te houden, worden door de Vlaamse overheid en met steun vanuit de Europese Unie [premies voor behoud van lokale schapenrassen](#) uitbetaald. Hierna ziet u enkele voorbeelden van deze lokale schapenrassen.

Afbeelding 2: Vlaams kuddeschaap (Bron: Departement Landbouw en Visserij)

U kunt bijdragen tot een grotere genetische variatie door oude dierrassen te houden. Bij terreinbegrazing leveren zij een meerwaarde in het landschap die door de recreant / toeschouwer zal worden gewaardeerd. Terreinbeheerders kunnen dit ook aanmoedigen door bijvoorbeeld een hogere vergoeding te betalen voor begrazing met oude rassen.

In het algemeen geldt:

- zwaardere schapen (-rassen) hebben behoefte aan meer voedsel van betere kwaliteit, terwijl lichtere dieren kunnen gedijen op een eerder schaars rantsoen. Verschillen die aan rassen worden toegeschreven, zouden te herleiden zijn tot gewichtsverschillen;
- zwaardere schapen zijn meestal ook minder kieskeurig dan lichtere. Een zwaar schaap heeft meer onderhoudsbehoefte en kan zich niet veroorloven om al te kieskeurig te zijn;
- hongerige schapen zijn ook minder selectief dan goed doorvoede schapen;
- in een omgeving waar de schapen zich veilig voelen, gaat de kudde zich meer verspreiden en dus ook het terrein op een minder uniforme wijze begrazen. Verspreid gaan schapen selectiever grazen, bv. door bosjes te laten staan en andere stroken wel af te grazen. Geconcentreerd op één plaats hebben de schapen geen keuze en gaan ze alles afgrazen;
- de voederkeuze en de foerageerlocatie wordt in sterke mate bepaald door wat de rest van de kudde doet. Rassen met een sterk kuddegevoel blijven tijdens het grazen in elkaars buurt, waardoor daar vrij intensief gegraasd wordt. Rassen met een minder groot kuddegevoel grazen meer verspreid over een terrein;
- de inprenting van de ooi op het lam (leergedrag) is zeer belangrijk voor de latere voorkeuren van het lam;
- er wordt voorkeur gegeven aan een ras dat minder verzorging nodig heeft;
- dieren moeten op het terrein goed uit de voeten kunnen. Het ene ras is flexibeler in 'moeilijkere' terreinomstandigheden zoals vochtige bodems dan het andere.

Het sturen van het graasgedrag van een kudde schapen is dus duidelijk afhankelijk van een groot aantal complexe factoren. Als schapenhouder zult u over veel vakkennis en alertheid moeten beschikken om tot een optimaal begrazingsresultaat te kunnen komen. Het ras van het schaap speelt hierbij nauwelijks een rol.

4.3 INVLOED VAN BEGRAZING OP FLORA EN FAUNA

Er is heel wat onderzoek beschikbaar over de effecten van begrazing op biodiversiteit. Toch is het moeilijk om exacte resultaten te voorspellen omdat de lokale situatie een sterke invloed heeft. Niettemin kunnen een aantal globale conclusies getrokken worden.

Zo is bekend dat door begrazing:

- de concurrentieverhoudingen tussen de verschillende soorten wijzigt. Soorten die begrazing tolereren doen het beter dan soorten die gevoelig zijn voor begrazing. Ook de verhouding tussen 'lekkere' soorten die veel gegeten worden en minder lekkere soorten wijzigt, waardoor de vegetatie verandert;

- er een transport gebeurt van zaden en vruchten, onder meer van zaden die in de vacht kleven of meeliften met modder die aan de hoeven hangt, maar ook van zaden die opgegeten worden en vervolgens terecht komen waar de mest valt;
- er transport van nutriënten gebeurt tussen de plaats waar ze opgenomen worden (waar er gegeten wordt) en waar ze terecht komen via mest en urine. Als de schapen 's nachts opgesteld worden en indien er niet bijgevoederd wordt, worden de nutriënten samen met de mest en de urine afgevoerd;
- er vermindering van het brandgevaar is door verjonging van de graszode;
- er meer variatie ontstaat. Er zijn plekken die 'opener' worden waar de dieren vaker komen, er zijn plekken die minder bezocht worden en wat ruiger worden. Zo ontstaat een meer gevarieerd landschap;
- er ook micro-milieus gecreëerd worden door betreding, bemesting en begrazing. Hierdoor ontstaan lokaal specifiek andere omstandigheden die dan ook kansen geven aan andere flora en fauna.

Veel van deze hoger opgesomde effecten kunnen alleen maar verkregen worden door de inzet van grazers en niet door het maaien van het terrein.

Bovendien komt bij elke specifieke vegetatie ook een deels specifieke fauna (vooral geleedpotigen) voor, wat een extra voordeel aan biodiversiteit oplevert.

4.4 INVLOED VAN DE WIJZE VAN BEGRAZING OP DE BIODIVERSITEIT

In functie van het beoogde doel kunnen verschillende begrazingsmethodes toegepast worden. Het is belangrijk dat u als veehouder goede afspraken maakt met de terreinbeheerder: zo worden de dieren op de juiste wijze ingezet en kan de begrazingsstrategie eventueel worden aangepast in functie van tussentijdse waarnemingen en het vooropgestelde doel.

Meestal wordt een onderscheid gemaakt tussen volgende begrazingswijzen:

- *Standweiden*
Hierbij worden de dieren binnen een groot afgerasterd terrein gehouden. De dieren bepalen zelf waar ze grazen en waar ze rusten. Afhankelijk van het graas- en mestgedrag zullen bepaalde plaatsen aangereikt worden met nutriënten, terwijl andere plaatsen net verarmen. Hierdoor zullen bepaalde planten op sommige plaatsen beter gedijen dan op andere. Dit systeem zal u het minste werk kosten.

- *Gestuurde begrazing*

Hierbij trekt u als herder met uw kudde rond in een terrein of maakt u gebruik van verplaatsbare tijdelijke rasters. Zo kunt u in samenspraak met de terreinbeheerder bepalen welke terreinen in welk seizoen begraaasd worden en met welke intensiteit.

- *Druk-, piek- of stootbegrazing*

Voor druk-, piek- of stootbegrazing moet u het terrein op zeer korte tijd zeer intensief laten begrazen. Daarbij is het belangrijk dat op deze korte termijn de gehele vegetatie opgeruimd wordt, ook het minder lekkere voedsel. Meestal maakt u bij deze methode gebruik van een verplaatsbare afrastering. Hierdoor wordt de plantengroei opener gemaakt en wordt de verruiging teruggedrongen, zodat er nieuwe kansen ontstaan voor vestiging van doelsoorten.

- *Zomerbegrazing*

Hierbij laat u de dieren gedurende het ganse groeiseizoen de vegetatie begrazen zodat deze kort de winter ingaat.

- *Winterbegrazing*

In de winter is er minder voedsel beschikbaar. Dan zijn de grazers minder selectief en eten ze ook weinig smakelijke soorten die ze anders zouden mijden. Bij deze methode krijgt de vegetatie gedurende de groeiperiode de kans om tot bloei en zaadvorming te komen. Winterbegrazing is een weinig courante beheerpraktijk.

- *Jaarrondbegrazing*

Hierbij laat u de grazers gedurende het hele jaar op het terrein. Indien de vegetatie extensief begraasd wordt, ontstaat er een mozaïek van korte en lange vegetatie.

- *Nabegrazing*

Nabegrazing is een historisch belangrijke beheervorm, die ook binnen het natuurbeheer opnieuw toegepast wordt. Hierbij wordt de vegetatie in het voorjaar gemaaid om hooi te produceren en in de nazomer beweid met een relatief hoog aantal grazers. Tegen het eind van de herfst is het grasland voldoende kort afgegraasd en gaat de vegetatie kort de winter in.

5 DIERENWELZIJN

Net zoals voor alle landbouwhuisdieren, zijn er voor de kleine herkauwers ook regels voor dierenwelzijn die u moet naleven. Deze zijn vastgelegd in de [wet van 14 augustus 1986 en latere wijzigingen](#). De wet bepaalt onder andere:

"Ieder persoon die een dier houdt, verzorgt of te verzorgen heeft, moet de nodige maatregelen nemen om het dier een in overeenstemming met zijn aard, zijn fysiologische en ethologische behoeften, zijn gezondheidstoestand en zijn graad van ontwikkeling, aanpassing of domesticatie, aangepaste voeding, verzorging en huisvesting te verschaffen."

Dit betekent dat u als veehouder oog moet hebben voor het welzijn van uw dieren. Bij te hoge of te lage temperaturen en bij overvloedige neerslag moeten de dieren opgesteld kunnen worden of moeten ze beschikken over een al dan niet natuurlijke beschutting. Ze moeten steeds over voldoende water en voeder beschikken. U moet dit wel nagaan, want op bepaalde natuurterreinen mag er dikwijls geen bijvoeding gebeuren. Bij natuurbegrazing kunnen bepaalde ziekten frequenter voorkomen (bv. leverbot in drassige gebieden).

Schapen die grazen, hebben geen bijkomend voeder nodig als het aangeboden gras van voldoende kwaliteit is. Maar er zijn verschillen, bv. lacterende schapen hebben meer voeder nodig. Aangenomen wordt dat oude rassen het best aangepast zijn aan schaarste. Ook de begrazingstechniek is bepalend. Er moet steeds voldoende aandacht zijn voor de conditie van de dieren.

Soms is het gebruik van o.a. antibiotica en ontwormingsmiddelen bij dieren op bepaalde terreinen niet toegestaan vanwege de nadelen voor de andere fauna. In dit geval moet u bij ziekte uw dieren van het terrein verwijderen zodat ze toch een passende behandeling kunnen krijgen.

6 NATUURBEGRAZING

Afbeelding 6: Natuurbegrazing te Meeuwen-Gruitrode-Duinengordel (Bron: Departement Landbouw en Visserij)

6.1 ALGEMEEN

In Vlaanderen kunnen zowel schapen, paardachtigen en runderen ingezet worden bij terreinbeheer en natuurbeheer. Afhankelijk van het soort gebied (heideterrein, graslanden, ...), de lokale omstandigheden (grootte van de percelen, bodemcondities, ...) en de doelstellingen van het beheer (terugdringen van struiken, instandhouding van een soort,...) wordt bij bepaalde terreinen eerder geopteerd voor schapen, bij andere terreinen eerder voor andere grazers. Ook is het mogelijk dat verschillende dieren samen ingezet worden wanneer de combinatie van hun verschillende voedselvoorkeuren en andere eigenschappen gewenst is.

Bij de keuze van een schapenras moet rekening gehouden worden met de geschiktheid in relatie tot het terrein. In veel beheersituaties zoals natuurgebieden, is de voedingswaarde van het gebied erg laag. Een

- voor de berekening van het aantal 'kuddedagen' per maand of per jaar, kunt u het best vertrekken van de geschatte biomassa (ton droge stof per ha) die op het terrein aanwezig is. U schat samen met de terreinbeheerder hoeveel van deze biomassa weggegraasd moet worden en berekent de dagelijkse opnamecapaciteit van de kudde. Deze opnamecapaciteit is rasafhankelijk. Voor melkschapen rekent u op ongeveer 3,3 kg drogestofopname per dag. Het mag duidelijk zijn dat deze berekening nooit heel nauwkeurig kan zijn en dat een regelmatige evaluatie op het terrein moet gebeuren.

Op het einde van ieder jaar is het noodzakelijk om het resultaat samen met de terreinbeheerder te evalueren om eventueel het begrazingsplan bij te sturen.

6.4 OPBRENGSTEN EN KOSTEN

De rendabiliteit van begrazing met schapen is laag door de beperkingen van het natuurbeheer. De opbrengsten zullen vaak lager zijn door de lagere kwaliteit van het rantsoen, door het verbod op gebruik van bepaalde medicijnen of gewoon omdat de terreinbeheerder de voorkeur heeft gegeven aan autochtone rassen die economisch voor de schapenhouder minder interessant zijn.

Daarom is het belangrijk om een billijke vergoeding per dag of per schaap te vragen van de terreinbeheerder, zodat u over een eerlijk inkomen beschikt.

Hoe u de kosten berekent voor het begrazen van natuurterreinen vindt u in [brochure 68](#) op de website van het Departement Landbouw en Visserij van de Vlaamse overheid.

Meer informatie kunt u vinden bij het [Praktijkcentrum voor Kleine Herkauwers](#) (Ieperseweg 87, 8700 Beitem-Rumbeke; info@vsh.be).

Als houder van schapen kunt u uw bijdrage leveren voor een beter natuurbehoud. Enerzijds door ingrepen rond het erf, door de graasweiden met hun specifieke fauna en flora, door de wijze van begrazen en door de keuze van de ingezette rassen. Anderzijds past het inzetten van schapen voor terreinbeheer in een duurzaam natuur- en landschapsbeheer. Een billijke vergoeding hiervoor moet bijdragen tot een eerlijk inkomen.

Afbeelding 1: Begraaf

Afbeelding 2: Vlaams kuddeschaap (Bron: Departement Landbouw en Visserij)

Afbeelding 3: Vlaams schaap (Bron: Departement Landbouw en Visserij)

Afbeelding 4: Kempens schaap (Bron: Departement Landbouwen Visserij)

Afbeelding 5: Lakense schaap (Bron: Departement Landbouwen Visserij)

Afbeelding 6: Natuurbegrazing te Meeuwen-Gruitrode – Duinengordel (Bron: Departement Landbouw en Visserij)

<http://www.diereninformatie.be/schape>

<http://www.dgz.be/gezondheidszorg-schapen-geiten-herten/projecten>

<http://www.vsh.be/>

Op weg naar landschapsbeheer met schapen: B. driessen, T. Schouteden, L. Goeman, S. Leys, G. Bertels, J. Van Thielen en R. Geers; 2009

'Door de wol geveerd. Scheren en wolaandoeningen bij schapen': B. Driessen en G. Bertels

'Wormen, ontwormen, wormcontrole en wormresistentie - Praktijkrapport schapen'
2011: B. Driessen en G. Bertels

[Brochure 68: Terreinbegrazing met schapen](#) 2012 Vlaamse overheid, Dept. Landbouw en Visserij

Brochure 44: "Schapen- en geitenrassen (deel 1) - Met uitsterven bedreigde rassen" Vlaamse overheid,
Dept. Landbouw en Visserij

[Brochure 45: "Schapen- en geitenrassen \(deel 2\) - Vleeschapen, Anglo-Nubisch, Toggenburger en Bonte geit"](#) ; Vlaamse overheid, Dept. Landbouw en Visserij

PDF-Brochure 34: Huidmadenziekte (Myiasis) bij schapen - Resultaten van een enquête (aangepast 2006) - Vlaamse overheid, Dept. Landbouw en Visserij

Brochure 15: Schapenhouderij, vakkundig 1 - Vlaamse overheid, Dept. Landbouw en Visserij

[Brochure 21: Schapenhouderij, vakkundig 2 - voeding](#) - Vlaamse overheid, Dept. Landbouw en Visserij

////////////////////////////////////

